

I. 5. Apámmal, anyátlanul

Lám csak, elvándorolt velem az emlékezés újra. Magamról akartam írni s mindarról, ami velem megesett. Anyátlanul nőttem föl, magányosan a sok ember között. Két éves sem voltam még, amikor szüleim elváltak s én Apámmal maradtam Bunon, egy Küküllő menti kis faluban. A szentgothárdi házban Apám legidősebb nővére, Rákhel néni, gróf Horváth-Toldi Rudolfné uralkodott, akinek egy fia volt, a nálam öt évvel idősebb István, valamint egy lánya, a nálam egy évvel fiatalabb Margit. Rudolf bácsi hivatásos katona volt, ezredes, akit csak ritkán láttunk. Margitban azonban testvérré találtam. Együtt nőttünk föl, ugyanabban a gyermekszobában, ugyanannak a „dadinak” a gondozásában, majd két évre rá ugyanannak a francia nevelőnőnek a zsarnoksága alatt, akinek „mademoiselle Tox” volt a neve, s akinek a bosszantása bimbózó életünk első valódi sportja volt.

Úgy nőttünk föl, mint valóságos testvérek. Margit gondolta ki az ötleteket, én voltam a végrehajtó. Ő mulatott a sikeren, én kaptam a szidást. Mint például a „nyúlgumi” esetében. Volt egy néni, Rudolf bácsinak a nővére, akit nem kedveltünk túlságosan, mert mindég hibát talált a „viselkedésünkben”. A kertben, a fácánok mellett sok volt a nyúl is. Egyszerű, közöses mezei nyúl. Egy délután, játszás közben, találtunk néhány kemény, gömbölyű, barna golyóbist, ami, kiderült, a nyulaktól maradt ott. Margitnak mindjárt volt ezzel kapcsolatban egy ötlete. Engem kiküldött a kertbe, hogy gyűjtsek ezekből egy marékrahalót. Ő maga beosont a konyhába és megkérte a szakácsnét, hogy olvasson egy kevés csokoládét, mert „bonbont” akar készíteni Gabi-néninek”. A szakácsné megolvastotta a csokoládét, Margit kicsempészte hozzám a kertbe, ahol én már vártam reá egy jó maréknyi „nyúlgubiccsal”, amit Margit megferesztett az olvasztott csokoládéban s míg a csokoládé száradt ezeken, ő kilopott a nappali szobából egy kis virágokkal díszített papírzacskót, amiben azelőtt valami édesség volt, és ezt megtöltöttük csokoládéban megfűrosztott „nyúlbogyóval”, majd ügyesen visszacsempészte a nappali szoba asztalára. Öt perccel később belépett Gabi néni, meglátta a kis zacskót, belenyúlt, kivett belőle egy csokoládés nyúlgubit és jóízűen megette. Mi a nagy karosszék mögé bújva lestük. Megrágtá, majd kinyúlt egy második után, a szájába tette azt is. Mi figyelve bámultuk a szék mögül. Ekkor lépett be Rákhel néni a szobába.

- Micsoda csokoládé-bonbonok ezek? kérdezte Gabi néni -, különös ízük van! - és nyújtotta a zacskót Rákhel néninek.

Margit elvörösödve ugrott elő a karosszék mögül, kikapta a zacskót Gabi néni kezéből és kiszaladt az ebédlőn át a verendára, onnan le a lépcsőn s ki az ajtón. Én követni próbáltam, de Rákhel néni elkapott.

- Miféle haszontalanságot követtetek el már megint? - kérdezte szigorúan -, abban a zacskóban nem volt már semmi! Margit! Gyere vissza rögtön!

Váljék becsületére, Margit visszajött, de már nem volt zacskó a kezében.

- Hol van a papírzacskó?

- Miféle zacskó?

- Amit kivittél!

- Én???

Mint mindég, Margit ezúttal is megjátszotta az ártatlant. S Gabi néni élete végéig nem tudta meg, hogy mit evett, ami olyan jó volt. Évekbe tellett, mire Margit elég bátorságot gyűjtött ahhoz, hogy elmondja az anyjának, hogy mivel etették meg szegény jó Gabi nénit azon a napon.

Az élet Szentgothárdon haladni látszott a maga sima, barátságos medrében, minden zökkenő nélkül. Aztán egyszerre csak híre jött, hogy Apám megsebesült az orosz fronton. Valami bécsi kórházba vitték. Mindjárt utána Marika néni, aki mint önkéntes ápolónő vett részt a háborúban, sebesült honvédet próbált kimenteni a gépfegyver tüzeiből, de megsebesült ő is, és orosz fogságba esett. Marika néni, báró Atzél Elemérné, apám és Rákhel néni nővére volt. Rákhel néni nyomban kivitette magát a szamosújvári állomásra és elutazott valamerre, hogy segítségére legyen Apámnak és Marika néninek. Jó hosszú idő múlva került csak vissza s magával hozta Marika néni két gyermekét: a nálam egy évvel idősebb Édit és öt évvel idősebb Lídiát, aki nagyon szép leány volt és akit mindenki Diának nevezett. Mások beszédéből rendre megértettük azt is, hogy befolyásos angol barátok közbenjárására Marika nénit az oroszok kiadták Svájcnak, és őt egy lausanne-i kórházban gondozzák, míg Apám sebesülése javulóban van a bécsi kórházban.

Akkoriban még nem volt telefon Szentgothárdon, így az izgalom hamarosan lecsöndesedett és az élet visszatért a maga békés rendjébe. Dia és Édi sokkal idősebbeknek érezték magukat, semhogy leereszkedtek volna hozzánk, gyerekekhez. Édi már lovagolt és Bőjtthe úr, az intező javaslatára nekiadták használatra apám „Átok” nevű öreg hátafőjét. Ki is lovagolt vele mindennap kétszer is a falu fölötti mezőkre, és amikor hazatért, a ló izzadt volt és szuszogott. Megesett az is, hogy a ló nélküle érkezett

haza az istállóba, és Édi csak később bandukolt le a dombról. Mérgeesen és haragjában megverte volna a lovat, ha a kocsisok engedik.

Dia viszont, mint tizenöt éves nagyleány, csak Mademoiselle Tox-szal barátkozott és így a mi életünk, Margité és az enyém, visszatért újra megszokott medrébe.

Apám ritkán volt velünk abban az időben. Apám és az automobil csak jött és már ment is. „Ki kell futkossa magából a keserúséget szegény feje” hallottam egyszer Nagyanyámat, amikor Rákhel nénivel beszélgetett kettesben, mire Rákhel néném ennyit felelt szárazon: „a keserúségről már régen megfeledkezett. Most a színésznők rángatják az orránál fogva.”

A színésznőkkel kapcsolatban nekem is van egy emlékem Apámról. Talán ötéves lehettem, amikor Apám bevitt magával Kolozsvárra. Ott ülhettem mellette a piros kocsi bőrülésén és rettentő büszke voltam. Ahogy végigpöfögtünk a falun, az asszonyok, gyerekek kiszaladtak a házakból, s bámultak bennünket. Kolozsvárt Dédapám Deák Ferenc utcai házában szálltunk meg s még aznap este elvitt Apám a színházba. Sötétkék bársonyból készült új ruhát is kaptam, csatos fekete cipőt fehér harisnyával, s bár mindez kissé kényelmetlen volt, izgatottan vártam a színházra, mivel Apám megmondta, hogy a Leányvásárt nézzük meg. Azt már tudtam, hogy mi a vásár: teheneket, lovakat adnak és vesznek ott a gazdák. Apám egyszer elvitt a mócsi vásárra, ahol ökröket vettünk. Szép volt a színház, nagy és fényes, tele díszes öltözetű néppel. Ültem Apám mellett a páholyban s izgatottan vártam, hogy mikor kezdődik a vásár, mikor hozzák be az eladó lányokat. Aztán lármázni kezdett odalent a zenekar, szétnyílt a nagy függöny s betáncolt a színpadra egy nagy sereg leány. Meresztettem a szememet. Egyszerre csak behátrált egy cifrán öltözött nagydarab fehérnép, hangosan visítózva valakire, aki még odakint lehetett. A sok fodros szoknyában akkora feneke volt, hogy elrikkantottam magamat, mint aki jó vásárra bukkant: „Papi, Papi! Ezt vegyük meg! Ez elég jó lesz nekem is, neked is!”

Nagy hahota támadt erre odalent a nézőtéren, felénk fordultak mind a fejek. A behátráló színésznő is abbahagyta a visítózást, felnézett a páholyunkra és meglengetett a kezében egy kis fehér kendőt.

Színház után együtt vacsoráztunk ezzel a színésznővel egy nagy cigányzenés vendéglőben, s én biztos voltam abban, hogy Apám megvásárolta őt a számunkra. A színésznő neve Berky Lili volt.

Emlékeim nagyon zavarosak ezekről az első évekről. Anyámat nem ösmertem akkoriban, tehát nem is tudtam arról, hogy volt egy anyám. Olykor János az inas adta rám a ruhát reggelente, olykor a szobalány s olykor egy idősebb asszony, akinek Linus volt a neve. Alighanem Apám háztartását vezette. Csak később jöttem rá, hogy más gyerekeknek anyjuk is volt, nem csak apjuk. De ekkor már nem Bunon voltam, hanem Vasasszentgothárdon, Nagyanyámnál. Hogy mikor kerültem oda s miért, azt ma se tudom. Valamikor 1912 körül történhetett. Anyám ott se volt, de volt egy Nagyanyám és Nagynéném, Apám nővére, és Margit. Délebed utáni alvásunkra összedobtak ugyanabba a rácsos ágyba. Akkor jöttem rá a fiúk és leányok közötti különbségre. Ebben a korban azonban nem volt reám különösebb hatással.

A kicsi domb ott a ház előtt s az árvíz, ahogy elnyelte lassan, sokszor eszembe jutott azóta is, anélkül, hogy emlékémet idéztem volna. Sokszor láttam azóta is azokat a szennyes, iszapszagú, alattomos hullámokat, ahogy jöttek, ahogy körülfogták a dombot s elnyelték azt a világot, ami az enyém volt. Gyakran találkozom azóta is velük, ma időnek nevezem őket, s lassan nyelik el mellőlem a napokat, játékaimat, amikkel halálosan komolyan játszom, nyelik el napról-napra azt, ami kedves.

Erről a távoli korról csak zavaros emlékeim vannak. Tudom, hogy sokat voltam egyedül, mindenféle asszonyszemélyre bízva, akik keveset törődtek velem, s ez jól is volt úgy. Kevés közük is volt hozzám, s az életemhez, amit belül, magamban életem. Néha városban voltam, néha falun. Csak arra emlékszem világosan, hogy egyszer elvittek Anyámhoz.

Hosszú ideig váraoztam egy csúf, szürke városi házban, s az a ház, tudom, Budapesten volt. Ott már igazán egyedül voltam, csak egy öreg inas nézett utánam néha. Napok teltek el, borzasztó hosszú napok. Az utcára nem volt szabad kimenni, csak a lépcsőn s egy zárt szűk udvaron játszhattam. Egyetlen játékom egy szürke gumilabda volt, s ezzel töltöttem az időt, meg a házmester fiával, akit Aladárnak hívtak.

Lompos, szürke napok után fedeles kocsi állt meg a kapu előtt, abból kikecmergett egy csúnya öregasszony, s azt mondta, hogy értem jött, ő viszen Anyámhoz. Elbúcsúztam Aladártól s bebújtam a fedeles kocsiába. Az elindult velem, s az öregasszony arról beszélt, hogy milyen jó barátok leszünk ezután.

Emlékszem, hogy vonatra ültünk s borzaszó sokat mentünk vele. Hosszas utazás után egy másik nagy idegen városba érkeztünk, abban a városban lakott Anyám.

Arcára alig emlékszem vissza. Szép, szomorú, barna asszony ködlik fel néha lelke tükre, ki zongoránál ül és halk dalokat játszik. Valami szóval ki nem fejezhető puhaságára emlékszem csupán, ami nézésében, sok barna hajában és szelíd szavaiban volt. Ez a puhaság így együtt az Anyám.

Arcára nem emlékszem már. De emlékszem, hogy egy nagy könyvesboltban megvettük Dörmögő Dömötört és én már tudtam olvasni egy kicsit. Kis sárga íróasztalom volt, tetején villanylámpa, s

délutánonként, mikor sétából megjöttünk, odaültem a lámpa alá s olvastam a vastag zöldes kötésű könyvet. Néha nem értettem egy-egy szót, s azt aláhúztam piros ceruzával. A kisasszonyt, akit mellém adtak, nem kérdezhettem meg, mert nem tudott magyarul, osztrák volt szegény. Este bejött Anyám, s ő elmagyarázta a szavak értelmét, amiket aláhúztam. Tudom, hogy tőle tanultam ezt a szót: selyma. S tőle tanultam ezt is: motoszkál. Meg azt, hogy himpellér.

Tudom, háború volt akkor a világban, s Apám is benne huszárkodott. Séta közben a kisasszony osztrák katonákat bámultatott velem, de én nem rajongtam az osztrákokért, s a magyar huszárokat dicsértem helyettük. Ezért az osztrák kisasszony sokszor megharagudott reám és beárult Anyámnak. Emlékszem jól, Anyám egyszer megkérdezte tőlem:

- Miért haragszol az osztrákokra, fiam?
- Mert a császár is osztrák! – mondtam, s éreztem a dacot mellemben feszülni.
- De a császár jó ember – igyekezett Anyám megbékíteni.
- Kutya osztrák! – vágtam ki gyorsan, de éreztem, hogy nem az én szavaim ezek.

Anyám elszomorodott.

- Kitől hallottad ezt? – kérdezte.

- Apámtól – feleltem büszkén.

- Nem szép Apádtól, hogy ilyeneket mond – mondtotta csendesen Anyám – , most ő is a császár katonája.

- Ő aztán nem! – vettem fel a fejemet. – Ő Magyarország katonája! Huszár!

- De Magyarországnak a császár a királya!

Ezen aztán napokig gondolkodtam.

A ház, ahol Anyám lakott volt akkor, egy hegynek szaladó utca tetején fészkel, az utca tele volt mindig varjúval és otromba nagy szenesszekerekkel. A fuvarosok mindig ordítottak s ostornyéllal verték a lovakat, pedig kapaszkodtak szegények, csúsztak, botorkáltak, nyögtek és néha összeestek. A varjú s a kínlódó lovak maradtak meg emlékezetemben abból az utcából, s azóta is felködlik képe sokszor, ha vert lovat, vagy háztetőn gunnyasztó varjakat látok.

Emlékszem a karácsonyra is, amit ott éltem meg, Anyámmal. Emlékszem egy szép karácsonyi boltra is, belül emeletes volt és tele csodálatosan szép holmival. Az utca nevét is tudom, ahol a bolt volt. Kartnerstrassénak hívták. Emlékszem a karácsonyfára is. A zongora mellett állt és éppen a mennyezetet érte. Sok-sok játék volt körülötte, vár és katonák, ágyúk és lovak, fák és sövények, minden, ami ahhoz a háborús világhoz kellett. De könyveket is kaptam, s azoknak jobban örültem, mint a katonáknak.

Emlékszem, azon a karácsonyon becsaptam Anyámat. Már ünnep előtt titokzatos dolgok történtek, angyalhaj hevert a szőnyegen, fenyőszag volt, de én tudtam, hogy mindez csak értem van. Tudtam, hogy nem angyal hozza a karácsonyfát, s a játékokat sem ő, hanem boltokban árulják és pénzért veszik. Láttam otthon, mikor a cselédek a karácsonyfával bajlódtak, Apám vadászni volt, s estére készen kellett legyenek vele. Én is segítettem nekik olyankor a díszítésnél. Nem kívánta senki, hogy higgyek az angyalban.

De éreztem, hogy Anyám nem tudja ezt s szeretné, ha hinnék benne. És *hittem*. Színészkedtem neki, s szaladtam az ablakhoz, ahol éppen akkor röpült át az angyal. Örvendtem a fenyőszagnak s megtaláltam az elhullatott aranyszálakat. - Itt járt az angyal – súgtam titkolódva, és Anyám örült neki, mint egy gyerek.

Emlékszem még egy idegen emberre, aki néha Anyám mellett volt, ott állt a karácsonyfánál is. Jelenléte zavaró volt, s tudom, hogy barátságtalan voltam hozzá, pedig sokszor kaptam ajándékot tőle. Arcára nem emlékszem, csak arra, hogy barna ruhában járt, s professzor úrnak címezték a házban.

Emlékszem még egy fekete pudlira, furcsán volt nyírva, ki tudta nyitni az ajtókat és Trefinek hívták. Lakott velünk egy Maxi nevű sárga tacskó is, ez néha rosszul viselte magát a szobában, s olyankor elbújt az ágy alatt.

Aztán nem tudom, hogyan történt, de egyszerre nem voltunk Bécsben többet. Kis osztrák faluban laktunk, mely azért olyan volt éppen, mintha város lett volna, csak a házak nem álltak olyan szűken egymáshoz szorítva. A közelben erdő is volt, meg patak.

Emlékszem, mindennap sétáltunk az erdőn, nagyon rendes és kulturált erdő volt, széles utakkal. Barnák voltak a fák, barna volt a föld a fák alatt, s nyirkos avarszag lengett körülöttünk. A két kutya rigókat kergetett a bokrok között, s mi mentünk egymás mellett az úton, és nem beszélünk semmit.

Utolsó képem Anyámról, amit lelkemben őrzök, abból az erdőből való. Csevegő patakon át fehérítő nyírfahíd. Azon egy percre mindig megálltunk. Néztük a surranó vizet, Anyám meg én. Párák csúsztak elő a fák alól, nyirkosak, alattomosak. Csend volt a barna erdőn, élettelen csend.

Egyszer felnéztem Anyámra. A híd karfáját fogta, s elnézett messze a fák közé. Csak nézett és én tudtam, hogy nem látja a fákat és nem lát semmit, ami körülötte van. Szomorú, sápadt arcán két csillogó könnycsepp ereszkedett alá.

Ez az utolsó kép Anyámról, amit lelkemben hordok. Másnap vonatra tett, s többet nem láttam soha. Olyan forró volt a csókja ott a lármas, szénszagú állomáson, hogy még ma is érzem.